

Sait Çetinođlu: KİLİKYA 1909: Adana'da Adaletin Katledilmesi (3)

Posted on 28/06/2015

Babikyan İzmir'de yayınlanan İttihad gazetesine verdiği mülakatta katliamlarda yerel yöneticilerin veya hükümetin herhangi bir iştiraki var mıdır? Sorusuna cevaben bu sorumlulara işaret eder: Hükümetin iştiraki söz konusu değil, fakat yerel yönetimin iştiraki söz konusu. Bilhassa Vali Cevad bey, askeri komutan Mustafa Remzi Paşa, Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Asaf Bey, Bağdadizade Kadir Efendi¹³ , Boşnak Salih Efendi¹⁴ ve İtidal gazetesi sahibi İhsan Fikri¹⁵ Efendi iştirak etmişlerdir." (16)

Babikyan'ın merkezi hükümetin sorumluluğunu gazetelerde tartışmak istemediği ve hükümetin sorumluluğunu tespit etmekle birlikte apar topar Adana'dan İstanbul'a döndüğü ve nihai raporunda İttihadın sorumluluğuna işaret ettiği raporundan anlaşılabilir. Babikyan raporunun sonuç bölümünde: "[Raporu] Sonlandırmadan evvel büyük bir üzüntüyle söylemeye mecburum ki, İttihat ve Terakki partisinin üyeleri Adana'daki vahşeti hazırlamış ve iştirak etmişlerdir. Bu gerçek vilayetin birçok ileri gelenleri, konsoloslar Amerikalı misyonerler ve Latin din adamları tarafından da teyit edilmiştir.

Bundan başka yabancı gazeteciler bu katliamların İttihad ve Terakki tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu teyit etmişlerdir. Eğer partinin saflarında bulunan bu katillerin parti dışına atılmadığı müddetçe İttihad ve Terakki partisinin günahı olarak kalacaktır."

Diğer taraftan, birkaç katliamcı şeflerin, elebaşların dışında, katliamcılarının, canilerin altyapısını oluşturmuş, başlatmış ve cesaretlendirmiş olan sorumlu yüksek rütbeli sivil devlet görevlilerinden ve asker Jön-Türklerden hiçbirini bunları hayatıyla ödemedi ne vilayetin genel valisi Cevad, ne onun yamağı Adana Askeri komutanı Mustafa Remzi ne Cebel-i

Bereket Sancağı mutasarrıfı Asaf ne de İTC temsilcileri İhsan Fikri gibi ne de dahiliye vekaleti yüksek görevlisi Adil. (17) Ve bütün raporlarda olaylardaki rolleri belirtilen Bağdadi zadeler, Boşnak Salih, İhsan Fikri ve İsmail Sefa ceza almadan kurtulmuşlardır. Üstüne üstlük bu kişilere olaylardan sonra hala konumlarını muhafaza etmektedirler: “Bağdâdizâde Abdülkâdir’in oğlu Abdurrahman ve Boşnak Sâlih, ve Debbâğzâde Hâcı Ali efendiler (18) vilayet idare meclisi üyeliğini işgâl etmekte idiler. Üstelik bunların bir kısmı soruşturma heyeti üyeliğine getirilirler. (19)

Buna karşılık görevlilerden ve subaylardan katletme emirlerine karşı koymuş veya Ermenileri savunmuş olanlar görevlerinden alındılar veya emekliye sevk edildiler. Onların listesi uzundur. Zaten Ermenilerin Sis savunmasını yöneten ve şehri kurtaran jandarma komutanı Hacı Muhammed, Hacin’i kurtaran yarbay Hurşit Bey, Kars-Pazar savunmasını yöneten süvari sınıfı subayı Ahmed ve jandarma Ahmed Beşir, katletme emirlerine karşı gelen ve Ermenileri koruyan Silifke sancağı askeri komutanı bu insanların fedakarlıkları ve azimleri olmasaydı bu üç şehrin Ermeni halkının sayısının yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda bu Nisan 1909’un korkunç katliamları daha fazla katledilmiş kurbanlar bırakacaktı. Çalyan ayrıca çok sayıdaki mevkilerde onların onlarca ve yüzlerce Ermeni’yi saklayan ve kurtaran isimleri sayar. Bununla beraber diğer birçok kasabalardaki Ermeni halkı tamamen imha edilecekti.

Bu korkunç katliamların şiddeti, kıyıcılığı daha önce hiç görülmemiş canilik ve vahşetleri, vermiş oldukları çok büyük ve önemli maddi kayıplar hakkında doğru bir fikre sahip olmak için sadece bundan on yıldan biraz daha önce 1894-96 katliamlarında doğu ve güneydoğu Anadolu vilayetlerinde takriben 300.000 kurbanın alınmış olduğunu, Kilikya’da yalnız birkaç yüz kurbanı sebebiyet vermiş olduğunu ve maddi hasarın da 1.360.000 liralık bir tutar olarak değerlendirildiğini bu katliamlar için ise en az 30.000 Ermeni’nin hayatını yok etmek ve 5.000.000 liradan daha fazla maddi hasara sebebiyet vermek için sadece iki, üç veya dört günün gerektirmiş olduğunu düşünmek yeterlidir. (20) Babikyan mülakatında incelemelerden çıkan sonucu özetler: “Yeni vali Zihni Paşa’nın yaptığı hesaplara göre zarar

vilayetin zenginliğinin üçte ikisine eşittir. Veya bütün vilayette bulunan binaların 6'da 1'i yanmış veya yıkılmıştır." (21)

Babikyan, Tasvir-i Efkar gazetesine verdiği mülakatta öldürülen Hristiyanların sayılarını vererek bu katliamın sadece Ermenilere karşı olmadığını söyler: "Vali Babanzade Zihni Paşa'nın raporuna bakarak, vilayetin her tarafında 20.008 kişi öldürülmüştür. Bunlardan yalnız 620'si İslam'dır, kalanlar takriben 19.000 gayri İslam'dır. Öldürülen gayri İslamlardan 418'i Kadim Kildani, 163 Süryani, 210 Katolik Ermeni, 655 Protestan, 99 Rum, ve kalanı Ermeni. Sayılara bakıldığında yapılan bu hareketin yalnız Ermenilere karşı olmadığı görülmektedir." (22)

Adaletle güvensizlik ve Arslanyan'ın Divan-i harb'e mektupları

1909 yılında Kilikya'da cereyan eden ve 30 bin kişinin ölümüne ve bölgedeki Hristiyan yerleşim yerlerinin harabeye çevrilmesine, binlerce çocuğun yetim, binlerce kadının dul kalmasına ve binlerce ocağın sönmesine sebep olan olaylarla ilgili olarak birçok rapor verilmiş, olaylarla ilgili de birçok yayın yapılmıştır. Bunlardan biri de Artin Arslanyan'ın Osmanlı ülkesinden ayrılırken divan-i harb'e gönderdiği mektuplardır. Mektup iki adettir ve 1910 yılında Kahire'de kitap olarak da yayınlanmıştır. Arslanyan Divan-i harblerin adaleti sağlayamayacağı inancıyla ülkeyi terk edip celb edildiği mahkemeye yazdığı mektuplarında olayları özetler, sorumlulara işaret ederek o güne kadar yapılanlardan dolayı mahkemelerin adaleti sağlayamayacağı inancını yineler.

Arslanyan olaylardan sonra tutuklanıp işkenceden geçirilerek, yalan ifade vermeye zorlanmıştır. İlk soruşturmayı yapan yerel sorgulama ekibi ifadeleri işkence ile almaktadır. Arslanyan da bunlar arasındadır: "Nisanın on yedinci Cuma (23) günü Tırpani birâderlerin (24) fâbrîkasındaki kalbi çelikten olanları bile ağlatıcı yürek yakıcı sefalet için ağlayıp oturmakta idim. İlân-ı Meşrûtiyet'ten sonra belediyeden kovulmuş Mart'ın 31'inci (25)

akşamı Adana'nın câni hükûmetinin husûsî maksatla polis kaydettiği Kör Cabbâr sâir Ermenilerle beraber beni dahi tutup hükûmete teslîm etti. Bizi polis idâresinin önüne dizdiler. Orada eski jandarma kumândanı cühelâdan ve ümemî (26) Ahmed Bey, polis baş komiseri Urfalı Şâkir ve baş sorgu hâkimi Zülfi birbirlerine danışarak polis ve askerlere hakkımda gerekli gördükleri talimatı verdiler. Bunlar derhâl etrâfımı çevirerek martinilerin dipçiğiyle iterek ve katledilmek tehdîdi altında hapishanenin önüne götürdüler. Şişman ve nalbanda benzer bir adam aldığı emir üzerine ayağıma geçirdiği halkayı çekiç ile perçinledi. Halkaya bağlı ağır bir zincîri boynuma dolayıp birkaç tokat attılar. O sırada yanımda bulunanları, saatimi ve enfiye kutumu aldılar: Bu hâlleri görünce hukuk-ı medeniyeden sâkit olmuş, hükûmet nâmını taşıyan ve fakat hükûmetten başka her şeye benzeyen bir kuvvetin elinde oyuncak olduğuma şüphem kalmadı. O saniyeler hâlâ hayâlimi tehdîd ediyorlar. Âlemin sine-i mâder-ânesinde [anneye yakışır sinesinde] geçirdiğim mesut günler, hayât-ı mâziyem, ailem bir anda gözlerimin önünde kederli bir resm-i geçit yapmakta idiler.

İlân-ı Meşrûtiyet'ten evvel ve sonra hiçbir komite ile alâka etmemiş, her vakit İslâmiyet lehinde bulunmuş olduğumdan cânilere bile edilemeyen şu vahşi muâmeleye uğratılmış olmaklığım merakımı arttırmakta idi. Meşrûtiyetin, vatan-ı mukaddesimizin terakkîsine sebep olacağını mutlu bir şekilde düşünüp dururken on yedi gündün beri gördüğüm acı olaylar ve sonra da şu tiyatro perdeleri en özel dileklerimin pek metîn kefen ile gömülmeğe olduğunu ilân etmekte idiler... Demirlemek muâmelesi bittikten sonra kulunuzu cânilerin bulunduğu kısma teslîm ettiler. İçeri girer girmez câniler üzerime hücum ederek şiddetli bir şekilde dövmeğe başladılar, bereket versin o kısımda bulunan cinâyet-i âdiye [adi cinayet] ile mahkûm hemşehrilerim Ayıntab'ın [Antep'in] Tilbaşar (27) Nâhiyesi ahâlîsinden Hasan Fatiyân'ın oğlu Ahmed Ağa ve rüfekâsı [arkadaşları] imdâdına yetişip dudağımdan kan akar, tırnağı kopmuş ve baygın bir hâlde bendenizi bir gerçekten ölümden yahûd fazla işkenceden kurtardılar. Adı geçenlerin yardımlarıyla kendimi bulduğumda divit kalem getirip bu felâketin müsebbibi [sebeplinin/sorumlusunun] Murahhas Muşeg olduğunu ve yaptığı habâsetleri [kötülükleri], komitecilerin isimlerini ve muzırr efkârını [zararlı fikirlerini] yaz ki kurtulasın dediler. O esnâda telaşımın evvelce duyamadığım bir cins

feryâd ve ricâ sesleri işitmeğe başladım. Başka endişeler hissetmekte idim. Bulduğum noktadan bir kaç adım ileri[deki] dar bir odada mağdûr ve mağfûr [şimdi ölmüş olan] Kasâb Misak'ın başına demirle vurarak görmediği, tanımadığı Kürdleri nasıl boğazladığını ikrâr ettiriyorlardı [söylettiriyorlardı]. O dehşetli manzarayı son dakikama kadar unutamayacağım. Aynı zamânda idi ki Düğmeci Mıgırdıç nâmında birinin yüzlerine kulaklarına sıcak şiş saplayıp dinamiti nerede ve nasıl yapardın diye ayrıntısını yazmaktan çekindiğim zahmetleri veriyorlardı. Artık benim için yegâne kurtuluş çaresi emrettiklerini yazmak idi. Saathâne memûrunun oğlu Muhiddin dahi orada mevcûd idi. Gaddâr hükûmetin verdiği martinle Saathâne Tepesinden Ermeni mahallelerine sürekli olarak kurşun yağdırdıktan sonra fırsattan istifade ederek sevmediği bir İslâm'a dahi kurşun sıktığından ol vakitler [o zamanlar] tutuklanmıştı. Bu adam ezberlediği ve sâir Ermenilere dahi söylediği sözlerden bana da söyledi. Mantıktan uzak, hakîkatten mahrûm zerre kadar delillere [dayanmayan] bütün söylediklerini yazdım. Yalnız mümkün mertebe dikkat ettiğim ki Murahhas, Konsulato'ya [Konsolosluğa] ilticâ eden, firârda ve kıtâl [savaş] münasebetiyle âhirette (28) olduklarını bildiğim kimseler aleyhinde yazayım. Şöyle ki kimseye zararım dokunmasın. Hakîkaten de öyle oldu. İfâdemle kimse derdest [tutuklanmadı] yâhut mahkûm olmadı. *Yazdıklarımın altına şâhid makâmında adı geçen saatçi ve hemşehrilerim imzalarını koydular! Hapishâne memûrları kendilerince mühim bu ihbârnameyi mâl bulmuş Mağribî gibi keyiflenerek ait olduğu daireye gönderdiler. İçeriği talep edilene uygun ve olağanüstü memnuniyet verici olduğundan iki saat sonra zincirlerimi çözdürüp hükûmet avlusundaki tutukevinin emanet bölümüne naklime müsaade ettiler.

Ertesi gün araştırma komisyonu tabîr olunan meclise çağrıldım. Bu meclisin üyelerini tarîf etmeğe mecbûr olduğuma teessüf ederim. Birisi eski Komiser Ziver Ali -bu canavar hatırıma geldikçe hâlâ korkuyorum. Nisanın on üçüncü (29) pazartesi sabahleyin eski bankanın önünde öldürülmüş ve pejmürde bir halde yatan bir kadının göğsüne bir kurşun daha sıktıktan sonra maîyetine ve avânesine emredip saçlarına gaz yağı döktürüp tutuşturdu- diğeri eşrâftan ve meclis-i idâre üyesinden Bağdâdîzade Abdurrahman Efendi yani babasının hâlis oğlu- devlethânelerinin [konağının] etrafında ikâmet eden Ermenileri tamamen

katlettirdikten sonra güzel kızları ve kadınları adamları ma'hûd [bilinen] Ziver Ali'nin hânesine toplayıp sabahlara kadar fi'l-i şeni' icrâ ettiren [ırzına geçirttiren] ve esnâ-yı ameliyâtta [bu sırada] cilve etmeyenlere şiddet gösteren yektâ [benzersiz] bir zat-ı muhterem!. Allah'ın Divan-ı Harbi'nin pençesine lâıyk baş sorgu hâkimi Zülfi, iki dul Ermeni kadınlarıyla insaniyet için nikâh olan adliyeden İsmail Efendi, karışıklık sırasında Adana'ya unutulmaz hizmetler eden Arab taburlarına mensûb ve isimlerini hıfz edemediğim iki zâbit vesâir bir kaç eşrâf, işte ifâdemi bunların huzurunda verdim. Yakayı kurtarmak için mantık ve hakîkatle alâkası olmayan sözleri söyledim, hatta Muşeg Efendinin teşkîl edeceği Kilikya hükûmetinin idare merkezinin Adana olacağını ve işbu yeni hükûmeti büyük devletlere özel heyetlerle takdîm ve teblîğ edeceğini söyledim. Yirmi iki gün tutuklu kaldım.

Arslanyan korkusundan istenen ifadeyi verir. İfade verirken kimseye zarar vermeyecek şekilde sözler kullanmaya özen gösterdiğini ifade eder. İfadesiyle de kimse zarar görmemiştir. Tahliye edildikten sonra tekrar mahkemeye çağrılması dolayısıyla ülkeyi terk eder: "Adana faciâsı hakkında şahitlik etmek için vukû' bulan davetinize aşağıda dikkat nazarını çekecek sebeplerden dolayı kabul edemediğim için teessüf eder ve şahitliğimi yazılı olarak ve işbu varakamla beyan ederek canımdan ziyâde sevdiğim temiz Osmanlı toprağından ebediyen ayrılıyorum. Bindiğim ve bir kaç saat sonra İskenderiye'ye gitmek üzere hareket edecek olan bir İngiliz vapuru hasta ve mahkûm vücûdumu kederli kalbimi Mısır'a nakledecek."

Arslanyan adaleti tarihe havale eder: "Uygar dünyaya sonsuz bir matem, vahşet ve cehâlete benzersiz örnek olan Adana vahşi katiamının evet bir dilsiz şahidi oldum. Şimdiki ve gelecekteki tarihçileri serçe parmağıny ısırtacak derecede şaşkırtan bu büyük cinayeti ben yorumlamaktan pek âcizim. Tarih hakîkati bir gün açık sûrette yazacak, bendeniz yalnız tutuklanma biçimimi ve ne gibi ahvâl ve vakayide şahâdet ettiğimi sığınılacak adaletinize arz ile yetinecek ve kesb-i şeref edeceğim [onurlanacağım].

Dipnotlar

13) Bağdadizade Abdülkadir Efendi, Soyad Kanunuyla - ki soyadı kanunu Kemalist dönemin gizlenme kanunudur- Paksoy soyadını almıştır. (Aziz Nesin'in kulakları çınlasın)

Bağdadizade'ler -Paksoy'lar bugün sıvı , margarin yağ ve sabun sanayi devlerinden Paksoy A.Ş.ni kontrol etmektedirler.

14) Boşnak Salih, Soyad kanunuyla Bosna soyadını alan Boşnak Salih, Hacı Ömer Sabancı ile birlikte bugün Sabancı Holding'in kontrolündeki mensucat sanayinin devi BOSSA Mensucat A.Ş. nin kurucusudur.Bossa ismi bu ikilinin soyadlarından türetilmiştir.

15) İhsan Fikri'nin oğlu toprak ağası Cavit Oral Kemalist dönemde mebus (CHP, DP,AP) ve Tarım bakanı olarak karşımıza çıkar.

16) Hagop Terziyan, Kilikya Faciası, İstanbul 1912 (Sayfa 455-463)

17) Çalyan müsteşar Adil Beyin Adana'ya yarım ağızlı bir telgrafından söz eder:

“Müessesât-ı mâliye [maliye dâireleri] ile emâkin-i ecnebîyenin [yabancıların yerlerinin] muhâfazası [korunması] ve iâde-i âsâyişe [güvenliğin geri gelmesine] dikkat olunması”

18) Debbâğzade Hacı Ali Efendi'nin Ermeni köylüleriyle mülk anlaşmazlığı vardır. Çalyan, “Debbâğzâde Hacı Ali Efendi'nin de, sakinleri tamamen öldürülerek tarla hâline getirilmiş olan Abdioğlu köylüleriyle husûmet ve kişisel düşmanlığı resmi belgelerle tespit edilmiş olduğu sebebiyle istihdâmı câiz olamayacağı belli iken bunların hâlâ adı geçen meclis üyeliği sandalyesinde oturarak memûriyetlerinde bırakılmaları

şaşılacak şeydir” der. Abdioğlu köyünün tarla haline getirilmesi de manidardır.

19) Çalyan, soruşturma heyetinin “istinâf cezâ reisi Şâkir Efendi'nin başkanlığında olmak üzere Bağdâdî Abdurrahman, Debbâğzâde Hacı Ali, komiser Zor Ali, jandarma alayı kumandanı Ahmet, komiser Urfalı Şâkir, sorgu hakimi Zülfü Efendilerden mürekkep olmak

üzere teşekkül etti”ğini kaydeder.

20) Frederick Z. Duckett Feerriman’ın, Les Jeunes-Turcs et la Verite sur l’Holocauste d’Adana, traduit L’anglais par Jean Bariguan,Le Cercle D’ecrits Caucasiaens,2008, p 7

21) Hagop Terziyan, Kilikya Faciası, İstanbul 1912 (Sayfa 455-463)

22) Hagop Terziyan, Kilikya Faciası, aynı yerde

23) 30 Nisan 1909

24) XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. Yüzyılın başlarında Adana sanayinde önemli yeri bulunan ve aslen Rum olan Tırpani Kardeşlerin bir buharlı çırçır fabrikası ile kardeşlerden Havace Tırpani’nin 1901 yılında hizmete giren ipek ve dokuma fabrikası vardı. Burada bahsedilen bu fabrikalardan biri olmalıdır.

25) 13 Nisan 1909

26) Doğrusu “okuma-yazma bilmeyen” anlamında “ümmî” olmalıdır

27) Bugün Gaziantep’e bağlı Oğuzeli ilçesinin merkezi

28) Gerek buradaki ve gerekse yazarın kendisine ait olan aşağıdaki dipnottaki “”âhiret” sözcüğü gerçek anlamı olan “öteki dünya”nın aksine “âhâr mahaller” anlamında, yani sıcak memleketler/Osmanlı’nın güney bölgeleri ve Osmanlı toprağı dışı anlamında kullanılmıştır

* Konsulato’ya [konsolosluğa] ilticâ edenler orada kaldılar, Murahhas Efendi Mersin’de hükûmet tarafından kabul olmadıktan sonra bir daha gelmedi. Firarda olanlar tâbi’ derdest edilemediler [tutuklanamadılar], âhirette bulunanlar aleyhinde ahz ü girift [yakalama, ele

geçirme emri] neşredildi ise de avdetleri [dönüşleri] için çâre ve kolaylık gösterilmedi.
Dîvân-ı Harbler tarafından bunlardan şimdiye kadar mahkûm olan olmadı yâhud işitmedim.

29) 26 nisan 1909

Yazının diğer bölümleri:

[KİLİKYA 1909: Adana'da Adaletin Katledilmesi-1](#)

[KİLİKYA 1909: Adana'da Adaletin Katledilmesi-2](#)